

CAP A UNA NOVA INTERPRETACIÓ DEL PARADIGMA DE MILGRAM*

Pere NOTÓ i BRULLAS*

PRESENTACIÓ

En començar a endinsar-nos en un aspecte concret dels fenòmens de poder, voldria en primer terme assenyalar dintre quins límits es desenvoluparà aquest article. Els límits venen determinats pel marc referencial que m'imposo i que són els que proporciona la Psicologia Psicodinàmica, afegint a aquesta perspectiva les reflexions i punts de vista de l'Escola de Ginebra, particularment pel que fa referència als nivells d'articulació.

Només una tasca que reuneixi els nous coneixements sobre els diversos aspectes del poder té, als meus ulls, possibilitat de reeixir. Sabem que el poder no és solament objecte d'estudi del psicòleg, sinó a la vegada del psicociòleg, el sociòleg, l'antropòleg, l'economista, el filòsof social, el polític, etc.; és per aixó que tractaré de portar a la reflexió alguns elements que la Psicologia dinàmica i social ens mostren.

En aquest treball, assajaré una reinterpretació del Paradigma de Milgram (1974), basant-me en l'Escola de Ginebra: DOISE, DESCHAMPS, MUGNY (1978, 1979) i la línia psicodinàmica que planteja Gérard MENDEL (1972, 1973). Farem referència a l'anàlisi dels diferents nivells d'articulació de la Psicociologia experimental i de la Sociopsicoanàlisi.

* Comunicació llegida en la Tercera Setmana de Psicociologia, U.A.B., Maig del 1979, sota el títol «Reflexions sobre el Poder des de la Psicologia Dinàmica», en col·laboració amb el Dr. Bassols (*Quaderns de Psicologia*, núm. 2-3, 1980).

* Professor de Psicologia Social a la U.A.B.

L'ARTICULACIÓ PSICOSOCIOLÒGICA

L'articulació és l'objecte mateix de la Psicosociologia, i fa referència al ne-
xe existent entre individu i marc social.

L'articulació que em proposo descriure és la suggerida per l'Escola de Gi-
nebra, és a dir l'articulació entre els quatre nivells d'anàlisi que s'han distingit
en l'estudi de qualsevol fenomen psicosociològic, i de la que dedueixo en el
discurs sociopsicoanalític de Gerard Mendel.

Els nivells d'articulació proposats per l'escola de Ginebra

Els nivells d'articulació són quatre, i són estudiats en detall a la publicació
de DOISE i MUGNY (1979) *Nivells d'anàlisi en l'estudi experimental dels pro-
cessos d'influència social*.

Els quatre nivells proposats, són els següents: Primer nivell: *Nivell intrain-
dividual*. Segon nivell: *Nivell interindividual*. Tercer nivell: *Nivell intercate-
gorial*. Quart nivell: *Nivell supracategorial*.

Per conèixer i comprendre qualsevol fenomen psicosociològic cal
estudiar-lo a partir de la interacció d'aquests quatre nivells. Això és, en ré-
sum, el que ens proposen fer Mugny, Deschamps i Doise. Per tal de prevenir-
nos contra el perill de la naturalització.

Diu DOISE, DESCHAMPS i MUGNY (1978, 44-50), que la naturalització
seria un dels mecanismes pel qual un sistema social s'immunitza contra les
desviacions, arruïnant llur credibilitat. Defineixen el mecanisme de la natu-
ralització com el consistent a considerar propietats estables, naturals,
idiosincràtiques en l'origen dels comportaments i dels discursos desviats, la
qual cosa permet de no tenir-los pas en compte. Aquesta naturalització pot
prendre diverses formes: la biologització, la psicologització i la
sociologització.

L'articulació Sociopsicoanalítica

Tot això és ben cert, però no resta credibilitat, sinó que per mi confirma
l'existència d'un altre tipus de nivells paral·lels i alhora complementaris dels

abans esmentats. El nivell biològic, el nivell psicològic, i el nivell sociològic, o amb paraules de Gerard Mendel: «el nivell polític». MENDEL (1972, 13-40).

Ens enfrontem, doncs, amb tres nivells que cal tenir en compte en estudiar els fenòmens del poder, per bé que complementaris i superposables als abans indicats. Cal aquí també parlar d'articulació, ja que sembla clar que aquests tres nivells estan interrelacionats. Fent referència a aquesta relació, MENDEL (1972) ens explica com a partir de la psicoanàlisi podem veure les interdependències entre el nivell psicològic i el nivell biològic en un individu i que en el cas de moltes teràpies podem observar en forma de regressió (Freud), en els processos de somatització (conversions, hipocondries, etc.) ja que un conflicte no afrontat a nivell psicològic s'expressa a nivell biològic, és a dir com a símptomes corporals.

Mendel no s'atura aquí, sino que ens porta a plantejar-nos la relació entre el nivell social (o polític) i el nivell psicològic, i fins i tot amb el nivell biològic i és aquí on introdueix el concepte de la regressió del polític al psíquic. Aquestes teoritzacions són fruit dels seu treball institucional i d'investigació sociopsicoanalítica.

Esmentaré els tres nivells que veig en el discurs de Mendel. Primer nivell: *Nivell fisiològic o biològic*. Segon nivell: *Nivell psicològic*. Tercer nivell: *Nivell sociològic o polític*.

El perill al qual ens enfrontem en no reconèixer els nivells que d'altra banda semblen obvis, i sobretot no reconèixer la seva articulació, seria el caure en el sociologisme, psicologisme o biologisme en no dotar a cada nivell del que li és propi.

Aquest perill té un nom i és alienació. Alienació Psíquica és a dir l'ocultació de l'inconscient (psicoanàlisi). O bé alienació social (Marx), és a dir l'ocultació de la cosa política.

Aquesta alienació serà l'expressió de la dominació ideològica que pot expressar-se en diverses formes: la jerarquitització que perpetuarien la desigualtat entre les classes institucionals. Cal definir què entén MENDEL (1973) per classe institucional. Ell entén la classe social que es troba dintre d'un mateix nivell en la institució. És plausible suposar, doncs, que en les classes socials tal i com les defineix Marx, no s'esgota l'explicació de la distribució social, ja que dintre d'una mateixa classe social podem trobar diverses classes institucionals. Mendel pensa que aquestes es troben en conflicte igual que les classes socials, entre elles, la qual cosa el portarà a pensar que la lluita entre aquestes es produirà sempre, i sempre pel poder. És el que MENDEL (1973) anomenarà «valor del conflicte», alhora que coincidiria amb el sentit marxista que la lluita de classes és el motor de la història.

D'aquesta manera trobaríem una relació entre els tres nivells dels quals parlàvem, relació possible gràcies a la regressió d'un nivell a l'altre. I és aquí que sorgeix el concepte de regressió del nivell polític al nivell psicològic i que Mendel pensa que es produeix quan els conflictes de les classes socials no poden desenvolupar-se a fons i en tota la seva amplitud, o no poden modificar radicalment l'esdevenidor d'aquestes classes o bé quan són ocultats o suprimits per la força (MENDEL, 1973).

Aquesta regressió també es produeix quan en una institució alguns individus que pertanyen a una mateixa classe social virtual, no aconsegueixen organitzar-se com a classe i desenvolupar, elaborar, la seva consciència de classe en relació amb la o les classes antagonistes.

La regressió del nivell polític al nivell psicològic es produeix quan la pertinença i la consciència de classe no poden ser reconegudes, o quan la classe social no aconsegueix organitzar-se, o quan els conflictes de la classe no poden fer-se conscients, ser elaborats i expressar-se en un conflicte de classe. En no poder corporificar-se, la qual cosa configura l'especificitat social de cada individu, s'utilitza el nivell subjacent psíquic, per expressar les tensions socials, de la mateixa manera que els processos de somatització que hem esmentat explicitarien la regressió del nivell psicològic al nivell biològic. Aquests processos regressius estan interconnectats, i un determinat grau d'opressió al nivell polític pot portar directament fins al nivell biològic (somàtic), és a dir al nivell més arcaic, com per exemple, en el camps d'extermini nazis portava els presoners fins a un nivell de regressió quasi bé animal i amb mostres evidents de trastorns corporal com incontinència.

PULSIÓ D'EXIGÈNCIA DE PODER DE LA CLASSE INSTITUCIONAL

Per tal de aclarir la relació entre aquests tres nivells proposats, introduiré dos conceptes fundamentals de MENDEL (1973) que són la pulsio d'exigència de poder de la classe institucional i el concepte de la plusvàlua de poder.

Començarem definint aquest primer concepte, recordant que existeixen molts factors d'inhibició i bloqueig — que determinen les regressions — referents a la maduració del Jo psicològic i del Jo polític: pressió religiosa, autoritat educacional, ideologia imperant, poder policíac, etc. *La pulsio d'exigència de poder* seria la força contrària a la regressió. És la força capaç de fer valuos el conflicte i de fer progressar la classe institucional cap a la conquesta i recuperació del poder polític que li pertany. Aquesta força que a nivell individual és normalment igual a zero, només pot fer-se positiva per l'individu

en/i mitjantçant una classe en una institució, i solament si la dimensió del nivell polític hi és present. A aquesta pulsio va lligat un plaer específic, experimentat en particular en una relació d'igualtat en el si de la pròpia classe, i en la relació d'una classe amb una altra. MENDEL (1973, 9-12).

EL CONCEPTE DE LA PLUS-VÀLUA DE PODER

Cal abordar per separat el destí de l'acte institucional en la seva forma de producció de capital financer, que escapa de les mans del treballador per la formació de la plus-vàlua econòmica; de la formació d'un capital del poder social, que també se li escapa per la formació d'una plus-vàlua de poder institucional.

És molt probable que en algunes institucions amb finalitat productiva, sigui molt difícil separar ambdós tipus de plus-vàlua. No obstant, citaré aquest exemple espectacular de separació entre capital econòmic i capitalització de poder: en les cinc-centes empreses nord-americanes més importants, el poder, com ho mostrà Galbraith, escapa totalment del capital, és a dir, dels accionistes.

Podem veure un altre exemple que ens proposa MENDEL (1973, 82) i que sembla concloent. En l'actualitat el poder social (les classes dirigents, l'estat-patró) està disposat a invertir una part relativament important de la plus-vàlua en augment de salaris. Per manipular aquest fenomen ha sorgit la inflació. El poder real, és a dir, les multinacionals, controlen la inflació, recuperant la plus-vàlua, jugant amb el valor de les monedes, provocant devaluacions, etc. En certa manera, les multinacionals que posseeixen una enorme liquiditat financera mobilitzable a nivells internacionals, recuperen el que perden per plus-vàlua invertida en augments salarials explotant els estats nacionals. Fer intervenir la devaluació i convertir-la en quelcom indefugible, implica extreure una plus-vàlua de la moneda nacional, és a dir, prendre-la tant dels treballadors com dels empresaris petits i mitjans. De tal manera que les multinacionals, en manipular la inflació obtenen una plus-vàlua del propi capital en la mesura en què aquest s'inscriu a nivell nacional. Tesi defensada per E. MANDEL (1962) en el seu tractat d'economia marxista.

A favor d'abordar per separat les dues formes de plus-vàlua, crec que és útil recordar les paraules de M. FOUCAULT (1979) «En els meus escrits, jo plantejava una qüestió: les relacions de poder no representen, potser, respecte per exemple a les relacions de producció, un nivell de realitat al mateix temps complex i relativament (encara que sols relativament) independent?»

(...) En altres termes, avançava la hipòtesi de l'especificitat de les relacions de poder, del seu gruix, inèrcia, viscositat, desenvolupament i inventiva pròpia, i afirmava que era necessari analitzar totes aquestes característiques.»

UN INTENT DE REINTERPRETACIÓ DEL PARADIGMA DE MILGRAM

Síntesi de l'efecte Milgram (1974)

Els subjectes experimentals provenen de totes les capes de la població i accepten voluntàriament de participar en una experiència que es presenta de cara a l'estudi dels mecanismes de la memòria. A llur arribada, dins el laboratori, troben l'experimentador i un altre subjecte, en realitat un comparsa de l'experimentador. La tasca és presentada com l'estudi de l'efecte del càstig sobre la memòria. Un sorteig truca assigna al comparsa el rol d'alumne (el qual serà aviat la víctima), i el rol de professor (el qual farà aviat de botxí) al subjecte experimental que és desconexor de la situació. La feina d'aquest consisteix a fer aprendre de memòria una sèrie d'associacions a l'alumne donant-li xocs elèctrics cada vegada que aquell fa un error en el test de memòria. Diverses sèries són així realitzades; l'alumne dona sovint i expressament respostes incorrectes. Quan els xocs elèctrics comencen amb una intensitat de 15 v. per arribar finalment a sèries de 450 v. i per salts successius de 15 v. Com més s'eleva la intensitat dels xocs, més intenses es fan les reaccions trucades de l'alumne, passant de la protesta a crits de dolor. A cada dubte del subjecte, l'experimentador utilitza una incitació (cada cop més vigorosa) de continuar.

Els resultats extraordinaris (increïbles per Milgram) són que s'obtingué un nivell sorprenent d'obediència: en algunes experiències (entre les 18 realitzades amb aquest paradigma) s'arriba a obtenir el 65% de subjectes obedients fins al xoc màxim de 450 v., amb un xoc màxim mig d'aproximadament 405 v.

La interpretació de Milgram

Tractant d'explicar-se aquesta (increïble) capacitat dels subjectes d'esdevenir torturadors, MILGRAM (1974) fa la hipòtesi de «l'estat agèntic». Fent un

paralelisme amb la cibernètica, l'autor subratlla que tot organisme ha d'experimentar canvis quan passa d'un funcionament autònom a un funcionament en el si d'una organització més social, en aquest cas una institució jeràrquica de la qual l'experimentador és un dels elements. El canvi agènic definiria el passatge d'un estat d'autonomia on el subjecte és el sol amo de les seves accions, a un estat (agènic) on el subjecte es considera com l'agent executiu (i executant...) d'una voluntat que el transcendeix.

Es pot dir que els efectes tan sols són estudiats en funció de les relacions interindividuals establertes en l'experiència. En efecte, no s'obté cap disminució dels nivells originals d'obediència si variem simplement les característiques situacionals sense actuar sobre les relacions interindividuals: el nivell resta elevat si es desplaça al laboratori de locals prestigiosos a locals anodins, si es canvia la persona de la víctima o de l'experimentador, o si s'utilitzen subjectes femenins amb preferència a masculins.

Per contra, la relació amb la víctima és important: així la proximitat de la víctima augmenta fortament la desobediència. (En el cas original, la víctima està situada en una estança diferent de la del subjecte experimental).

El mateix succeeix quan la visibilitat o el contacte recíproc són grans. El mateix quan comparses realitzant el mateix rol de torturadors però que es neguen a continuar l'experiència des que sorgeixen les protestes de la víctima, rebaixant l'autoritat de l'experimentador.

Però sobretot, sembla que la relació directa amb l'experimentador juga un paper essencial: si aquest se'n va i no controla directament l'experiència, els subjectes pràcticament no obeeixen, el mateix que quan els deixa fixar el nivell dels xocs elèctrics. I també quan dos experimentadors es contradiuen, l'un demanant de continuar i l'altre de parar. L'autoritat de l'experimentador és indispensable per aconseguir l'efecte Milgram.

Cap a una reinterpretació (allò que he anomenat «un intent»)

Voldria assenyalar el perill d'una comunicació abreujada de tota investigació. En trametre la informació sobre l'efecte Milgram, jo, com d'altres, ens deixem en el tinter tot un grapat de detalls que penso, recordant l'anàlisi que en fa E. FROMM (1975) poden ésser la pedra de toc per una total comprensió del fenomen, i que Milgram mateix anota com a resultats.

A tall de mostra, voldria indicar-ne alguns: «Molts subjectes donaven senyals de nerviosisme en la situació experimental, sobretot en administrar els xocs més forts. En gran nombre de casos, el grau de tensió arribava a extrems

rarament vistos en els estudis sociopsicològics de laboratori.» «Es veia els subjectes suar, tremolar, balbucejar, mossegar-se els llavis, gemgar i clavar-se les ungles a la carn.» Aquestes, eren reaccions característiques, més que no pas excepcionals, a l'experiment. E. FROMM (1975, 61-63).

Un senyal de tensió era l'aparició regular de rialles nervioses. Catorze dels quaranta subjectes varen donar senyals clars de riure i somriure nerviosos. Les rialles semblaven totalment fora de lloc, i fins i tot, estranyes. Es varen observar excessos ben configurats i incontrolables en tres subjectes.

Cinc dels 40 subjectes es varen negar a obeir les ordres de l'experimentador més enllà del nivell de 300 v.; quatre administraren un xoc més, dos varen parar al nivell de 330 v. i un als 345 v., un altre als 360 i un altre als 375. Així doncs, un total de 14 subjectes (35 %) desobeïren l'experimentador. Els subjectes «obedients» ho feiem sovint amb gran tensió... i donaven mostres de temor semblants a les dels que primer desobeïren l'experimentador, però després el van obeir.

Després d'aplicats els xocs màxims i deturar el procés l'experimentador, molts subjectes obedients suspiraven amb alleujament, s'eixugaven les celles, es fregaven els ulls amb els dits o buscaven nerviosament una cigarreta. Altres, havien restat tranquils durant tot l'experiment i donaren senyals mínims de tensió del començament a la fi.

Voldria parlar finalment de com sembla que l'explicació de Milgram de l'estat agèntic no esgotaria la complexitat del procés generat pel seu experiment, en aquest punt seria d'acord amb MUGNY (1979).

Penso, doncs, que en la interpretació d'aquest paradigma cal aplicar el model dels nivells d'anàlisi de l'escola de Ginebra, alhora que aplicar els coneixements que en aquesta matèria ens aporta la psicologia dinàmica. Cal, tal com dèiem, parlar d'articulació, la qual cosa implica analitzar els mecanismes que es produeixen en cada nivell.

NIVELL 1

Aquí descobriríem el mecanisme sàdic com a mostra de l'agressivitat d'un subjecte que tracta de defensar-se contra la seva angúnia (angúnia també produïda per la situació experimental). Entendríem per sadisme la dominació i triomf sobre l'altre, al qual se li fa fer allò que hom desitja.

Podríem també veure a nivell intern, com la figura de l'investigador pot ser viscuda com una figura molt rígida i autoritària, a la qual no es pot desobeir. (Hem vist la importància de la presència de l'autoritat perquè es pugui realitzar l'experiència).

També podem veure les reaccions de les quals hem parlat com a símptomes corporals (somatitzacions) d'un conflicte a nivell polític. És a dir a nivell de la capacitat de revolta enfront d'una autoritat que va contra el nostre desig o voluntat.

NIVELL 2

En aquest nivell es troba l'explicació que dona Milgram. Altrament, podríem veure els mecanismes d'identificació amb l'agressor. També com a fórmula per a combatre l'angúnia i resoldre, o tractar-ho, el conflicte intern del qual parlàvem a nivell 1.

El conflicte entre obeir o desobeir, també podríem plantejar-lo com a conflicte entre seguir la pulsio d'exigència, que se'ns retorni el poder que ens pertoca (conflicte explicitat en revolta) i una situació d'obediència que permet seguir en el «status quo» que seria una explicitació de l'alineació en la mesura que no s'acceptaria la responsabilitat de revoltar-se. Confiant que la responsabilitat adulta la té solament l'investigador responsable de la nostra conducta, que obeiríem filialment.

NIVELL 3

Aquí hem de parlar de la pertinença a situacions grupals (o classes institucionals) distintes entre el subjecte i l'experimentador.

Per a la realització de l'experiència de Milgram, sembla clara la inclusió del subjecte en una institució i la presència d'un representant de la Institució: l'experimentador, el qual queda revestit de tot el poder que li confereix ser l'expert institucionalitzat i en darrer terme el representant de la Ciència. L'investigador pertany a una classe (grup de persones) superior, respectable i científica. El subjecte (almenys durant l'experiment) pertany a la classe inferior.

NIVELL 4

Sembla que és en aquest nivell, el nivell de l'ideològic on més coses tindrem a dir. Començant per quins implícits porta l'adjectiu «científic» que

acabem d'esmentar, fins a la il·lusió d'autonomia de la qual ens parla MUGNY (1979, 46-49) (l'Escola de Ginebra) o alienació de la qual ens parla MENDEL (1972, 1973).

D'entrada ensopaguem amb la il·lusió de poder, ja que es confereix el títol de professor al subjecte i se li fa viure la il·lusió d'ensenyar a un altre (l'alumne), al qual se li pensa fer (fer aprendre), allò que l'investit de professor desitja. (Aquí retrobaríem una articulació amb el nivell 1 quan parlàvem de sadisme).

Pero de seguida sorgeix la qüestió, és que per ventura el professor (subjecte «naif») fa fer allò que ell desitja? La resposta sembla clara, i és *no*. El subjecte fa realitzar a l'alumnè allò que una altra autoritat li ha ordenat, ara bé, se l'ha constituït en intermediari en otorgar-li el títol «de professor» i una eina «de tortura».

Veiem aquí, clarament exemplificada, una situació de plus-vàlua, poder que el subjecte extrauria de la «víctima», i que a la vegada és recuperat per l'investigador que esdevé l'autoritat màxima no qüestionable.

Vull assenyalar que no he exhaurit la qüestió, ni he respost a totes les preguntes. Tan sols m'he preocupat de senyalar alguns aspectes que cal tenir en compte per l'explicació de l'efecte Milgram i que crec que no s'havien tingut prou en compte, alhora que mostro la necessitat d'articulació entre els diferents nivells d'explicació.

Aquella tasca que m'he proposat tenia uns implícits en la pròpia experimentació; en aquest sentit cal recordar que el mateix MILGRAM (1974) reconeix l'existència d'unes situacions afavoridores de l'obediència, i cita la família, l'escola i el quadre institucional. És el que Althusser anomena abreujadament aparells ideològics d'estat. ALTHUSSER (1976).

Mugny es pregunta per què veient la incidència del nivell ideològic, Milgram i d'altres investigadors, en posteriors experiències no treballen la variable ideològica, i acaba el seu llibre dient que es tracta d'un símptoma de la malaltia infantil que pateix la psicologia social.

M'agradaria afegir que la psicopsicologia, en situar-se en aquesta situació infantil, el que fa és precisament no entrar en els nivells 3 i 4, perquè això fóra entrar en el nivell polític, és a dir, començar a treballar rigorosament per aconseguir una psicopsicologia adulta.

BIBLIOGRAFÍA

- ALTHUSSER, L., *Positions*, París, Ed. Sociales, 1976.
- BASSOLS, R., «Reflexions sobre el Poder des d'una perspectiva Psicoanalítica», Bellaterra, *Quaderns de Psicologia* núm. 2, Universitat Autònoma de Barcelona, 1980.
- DESCHAMPS, J.C., *Psychologie Sociale Expérimentale*, París, Armand Colin, 1978, Col. U.
- DOISE, W., *Psychologie Sociale Expérimentale*, París, Armand Colin, 1978, Col. U.
- , *Niveau d'Analyse dans l'étude Expérimentale des Processus d'influence sociale*, Université de Genève, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'éducation, 1979.
- FOUCAULT, M., *El Viejo Topo*, núm. 29, Barcelona, 1979.
- , *Microfísica del Poder*, Madrid, Ed. La Piqueta, 1978.
- FREUD, S., *Psicología de las masas y análisis del Yo*, **Obras Completas**, Madrid, Biblioteca Nueva, 1973.
- FROMM, E., *Análisis de la destructividad humana*, Madrid, Siglo XXI, 1975.
- IBÁÑEZ, T., «Algunos puntos de referencia para descifrar las relaciones de poder», *Quaderns de Psicologia*, núm. 2, U.A.B., 1980.
- LAGACHE, D., «Pouvoir et personne», *Nouvelle Revue de Psychoanalyse*, núm. 8, París, Ed. Gallimard, 1973.
- MANDEL, E., *Traité d'économie marxiste*, París, Union Générale d'Éditions, 1962.
- MENDEL, G., *Sociopsychanalyse 1*, París, Ed. Payot, 1972.
- , *Sociopsychanalyse 2*, París, Ed. Payot, 1973.
- MILGRAM, S., *Soumission à l'autorité*, París, et Calman-Levy, 1974.
- MUGNY, G., *Psychologie Sociale Expérimentale*, París, Armand Colin, 1978, Col. U.
- , *Niveau d'Analyse dans l'Étude Expérimentale des Processus d'influence sociale*, Université de Genève, Faculté de Psychologie et des Sciences de l'éducation, 1979.

RESUMEN

En este artículo se ensaya un replanteamiento en la interpretación de los resultados experimentales de MILGRAM (1974) sobre la obediencia.

Esta reinterpretación se realiza a través de las aportaciones más recientes de la Escuela Europea de Psicosociología, particularmente la de Ginebra (Doise, Deschamps, Mugny) y la línea psicodinámica que plantea el Sociopsicoanálisis (Mendel). Poniéndose un especial énfasis en el análisis de los distintos niveles de articulación en Psicosociología Experimental y en el Sociopsicoanálisis.

ABSTRACT

This article presents a new perspective in the interpretation of the experimental results of Milgram (1974) about obedience.

This new perspective takes into account the most recent contributions of the European School of Social Psychology, mainly the Geneve School (Doise, Deschamps, Mugny) and Social Psychoanalysis (Mendel). Special emphasis is put on the analysis of the different levels of articulation in Experimental Social Psychology and Social Psychoanalysis.